

## SHAXSDA MUSTAQILLIK XUSUSIYATINI SHAKLLANISHIDA OILAVIY MUNOSABATLARNING TA'SIRI

Mavlyanova Surayo Sultanaliyevna

Toshkent amaliy fanlar universiteti, "Psixologiya" kafedrasida o'qituvchisi

<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.01.1.065>

*Annotatsiya. Mustaqillik shaxsning xususiyati sifatida har qanday faoliyat turida individual yoki jamoaviy yutuqlarga erishishda yuqori ko'rsatkichni ta'minlaydigan muhim omillardan biri bo'lib hisoblanadi.*

*Kalit so'zlar: Mustaqillik, shaxs, shaxs sifatлари, individuallik, mustaqil fikrlash, ota-ona munosabatlari, bola tarbiyasi.*

## THE INFLUENCE OF FAMILY RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF INDEPENDENCE CHARACTERISTICS IN A PERSON

Mavlyanova Surayo Sultanaliyevna

Tashkent University of Applied Sciences, teacher of the «Psychology» department

*Abstract. Independence as a personality trait is considered one of the important factors that ensure high productivity in achieving individual or collective success in any kind of activity.*

*Keywords: Independence, personality, personality qualities, individuality, independent thinking, parent relations, child education.*

## ВЛИЯНИЕ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ ХАРАКТЕРИСТИК НЕЗАВИСИМОСТИ ЧЕЛОВЕКА

Мавлянова Сурайё Султаналиевна

Ташкентский университет прикладных наук, преподаватель кафедры «Психология»

*Аннотация. Самостоятельность как свойства личности считается одним из важных факторов, обеспечивающих высокую производительность в достижении индивидуальных или коллективных успехов в любом виде деятельности.*

*Ключевые слова: самостоятельность, качества личности, индивидуальность, самостоятельное мышление, родительские отношения, воспитание ребенка.*

**Kirish.** Dunyo miqyosidagi hozirgi ijtimoiy-siyosiy hayot, kishilik jamiyati taraqqiyotining ayni bosqichi shunday o'ziga xos xususiyatga egaki, endi unda harbiy qudrat emas, balki intellektual salohiyat, aql-idrok, fikrlash, yangi texnika va texnologiyalar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Yoshlarni mustaqillikka o'rgatish tufayli ular kelgusida o'z oldilarida vujudga kelishi kutiladigan muammolarni mustaqil ravishda hal qilish orqali xalqimiz rivojlanishiga, respublikamizning ilg'or texnologiyaviy jahon davlatlari qatoridan munosib o'rin egallashiga hissa qo'shishga erishish mumkin.

**Adabiyotlar tahlili.** Sharq allomalarining boy ma'naviy merosida oila va jamiyatda yoshlarni mustaqil fikrlashga o'rgatish, ulardagi fikr va dunyoqarashni tarbiyalovchi omillar to'g'risidagi qarashlarini ko'plab adabiyotlar misolida nazariy tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, xalq, tafakkur tarzidagi mustaqillik elementlari asriy an'analarga ega ekan. Shuningdek ularning ilmiy merosida oila, oilaviy munosabatlar va ularda shaxs shakllanishi muammosi dolzarb muammo sifatida keltirib o'tilgan. Shu bois hozirgi kunda bola tarbiyasi jarayonini mazkur fikrlardan foydalangan holda amalga oshirish samarali natijalarni berib kelmoqda. Shunday qilib, bolaning tarbiyasida oila, ya'ni ota-onaning o'rnini hech qanday tarbiya maskanlari o'ta

olmasligi ayni haqiqat bo'lib qolmoqda.

Bu muammoning yuzaga kelishi esa psixologiya hamda didaktikada ta'lim jarayonining o'zida o'quvchilarda bilish faolligini va mustaqilligini orttirish masalasini har qachongidan dolzarb qilib qo'yimoqda va fanda bu borada maxsus tadqiqotlar o'tkazilgan. Bu tadqiqotlar orasidan Dj. Dyui, B.P.Yesipov, M.N.Skatkin, I.Ya.Lerner, A.M.Matyushkin, P.I.Pidkasistiy, N.A.Polovnikova, I.V.Kuxarev, M.G.Davletshin, E.G'.G'oziyev, V.M.Karimova, R.I.Sunnatova, R.N.Tojiboyeva, E.Z.Usmonova, Z.T.Nishonova va boshqalarning ishlarini ko'rsatish mumkin.

Qator tadqiqotchilar (A.Freyd, Selliven, Ollport va boshqalar) ota-onalar va farzandlar o'zaro munosabati, oiladagi shaxslararo munosabatlar xarakterining bola shaxsi shakllanishiga ta'siri xususiyatlarini o'rganar ekan, ular oilada va oiladan tashqarida tarbiyalanayotgan bolalar o'rtasida tadqiqotlar olib borib, shaxs shakllanishida oilaviy muhit, ularning go'daklik chog'ida ota-onasidan ajralishi, ota-ona va farzandlar o'zaro munosabatlarida mehrning yetishmasligini aniq tafovutlar asosida ko'rsatib berdilar.

Masalan, amerikalik psixolog olimlar R.A.Shpis, G.F.Xarlou, K.Tekeks va boshqalar o'z tadqiqotlarida ota-onalar va farzandlar o'zaro munosabatlarining bolada ijobiy shaxsiy sifatlarining shakllanishiga ta'siri xususiyatlarini o'rganganlar. Oilada ota-ona tarbiyasida o'sayotgan bolalar hissiy kechinmalarga boy bo'lishi, unga oila a'zolari tomonidan ko'rsatilayotgan mehr-muhabbat, g'amxo'rlik evaziga bolada atrofdagi kishlarni sevish qobiliyatining shakllanishi alohida belgilab ko'rsatilgan.

Yuqorida qayd etilgan holatlar bola shaxsining shakllanishiga ota-onaning bolaga munosabatlari ta'sirini o'rganish shu kunning eng dolzarb muammolaridan biri ekanligini ko'rsatadi. Shu bois o'spirinlarning o'z hayot yo'llarini anglashda, mustaqil, erkin fikrlovchi shaxs bo'lib yetishishlarida ota-onaning ta'sirini o'rganish hozirgi kunda dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Yuqorida keltirilgan mustaqillik tushunchasi ta'riflariga e'tibor bersak, mustaqillik tafakkurning individual xususiyati sifatida o'rganilganligining guvohi bo'lamiz. Bu tadqiqotlardan farqli ravishda, biz o'spirinlarda mustaqillik fenomenining shakllanishida oilaviy munosabatlarning ta'sirini milliy muhitda ilk bora o'rgandik. Bizning fikrimizcha farzandlarimiz mustaqil bo'lib kamolga yetishlarida ota-ona tomonidan berilgan tarbiya uslubi ham muhim ahamiyatli omil hisoblanadi. Tadqiqotimizda ushbu ilgari surilgan taxmin A.Ya. Varga, V.V.Stolinlar tomonidan ishlab chiqilgan "Ota-onalar munosabati so'rovnomasi" orqali o'rganildi va quyidagi natijalar qayd etildi.

Ota-onalarning farzandga munosabati xususiyatlari. (1-жадвал).

|                                |        |        |        |
|--------------------------------|--------|--------|--------|
| Qabul qilish-rad etish         | 9.38%  | 68.75% | 21.87% |
| Kooperatsiya                   | 90.62% | 9.37%  | 0%     |
| Simbioz                        | 56.25% | 37.5%  | 6.25%  |
| Avtoritar gipersotsiolizatsiya | 65.62% | 31.25% | 3.12%  |
| Kichik omadsiz                 | 3.12%  | 34.37% | 62.5%  |

Ushbu so'rovnomadani olingan natijalari taxliliga ko'ra, ota-onalardagi farzandga nisbatan

mehr-muhabbat his-tuyg'usining yuqori darajada ekanligi farzandlarining faoliyatlari va kelgusidagi rejalari bilan qiziqishlari, xar taraflama unga yordam berishlari, hamdardlik bildirishlari ham shaxsda mustaqillikni rivojlanishiga ijobiy ta'sir etishi tadqiqotda o'z ifodasini topdi. Bunda ota-onalar farzandlarning ijodiy va intellektual qobiliyatlarini yuqori baholashlari va u bilan faxrlanishlari ko'rinib turibdi. Ota-onalar bolaning tashabbuskorligi va mustaqilligini rag'batlantiradilar, u bilan tenglik pozitsiyasida bo'lishga harakat qiladilar. Muammoli vaziyatlarda farzandlarining nuqtai nazarlariga turishga harakat qiladilar va farzandlariga ishonadilar.

“Simbioz” shkalasida o'rtacha ko'rsatkich 4,92 ni tashkil qiladi. Me'yoriy ko'rsatkichdan biroz balandroq bo'lib, bu ota-onalarning farzandlariga nisbatan simbiotik munosabatlarini ifodalab, bunda ota-ona bola bilan o'zini bir butun deb his qilishi, hamma ehtiyojlarini qondirishga, hayotiy qiyinchilik va noxushliklardan himoyalashga harakat qilishi aniqlandi. Ota-onaning farzandiga nisbatan havotiri doimiy bo'lib, ayniqsa farzand mustaqilligini namoyon qilmoqchi bo'lganda xavotir kuchayadi. Chunki ayrim ota-onalar farzandlarining mustaqil bo'lishlarini tasavvur qilolmaydilar.

Navbatdagi shkala “Avtoritar gipersotsiolizatsiya” deb nomlanib bu shkala bo'yicha sinaluvchilar o'rtacha 5,07 qiymatga ega bo'lishdi. Bu ham normaga nisbatan yuqoriroq natija bo'lib, ota-ona munosabatidagi avtoritarlikni bildiradi. Unga ko'ra ota-onalar bolalardan so'zsiz itoat qilish va quloq solishni, qat'iy intizomni saqlashlarini kutadilar. Ular bolaga o'z xohish irodasini singdirishga harakat qiladilar.

“Kichik omadsiz” shkalasi bo'yicha natijalar 2,42 ko'rsatkichni tashkil qilib, bunda ota-onalar farzandlarini tushunishlarini, ularni qabul qilish xususiyatlari namoyon qiladi.

Xulosa. Ota-ona va farzand munosabati tushunchasi ma'no va mazmun jihatidan keng qamrovlidir. Ota-onalarning munosabati tushunchasi bir qancha umumiy xarakterga ega va u ota-onalar va bolaning o'zaro aloqasi va bir-biriga bog'liqligida ko'rsatiladi.

Tadqiqot nattijalariga ko'ra quyidagi xulosalar ishlab chiqildi:

Mustaqillik bilan vazminlik, tashabbuskorlik, harakatlarning uyg'unligi, jasurlik, samimiylk kabi shaxs xususiyatlari o'rtasida to'g'ri proporsional bog'lanish mavjud bo'lib, o'spirinlarda shu xislatlarni yoshligidan rivojlantirishga e'tibor berish.

Ota-onalarning farzandga nisbatan munosabatlarida ularning yosh xususiyatlariga e'tibor berish ya'ni, mehr-muhabbat his-tuyg'usining yuqori darajada ekanligi farzandlarining faoliyatlari va kelgusidagi rejalari bilan qiziqish, hamma narsada unga yordam berish, uning nuqtai nazarini obyektiv xurmat qilish, hamdardlik bildirish mustaqillikni rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ota-onalar, kattalar bolani qanday bo'lsa, shundayligicha iktidorli, layoqatli deb idrok qilishga, qabul qilishga o'rganmoqlari kerak.

Ta'lim muassasalarida differensial yondashuvni amalga oshirish zarur, kerak bo'lsa, ta'lim oluvchini layoqati, qobiliyati, yo'nalishini hisobga olgan holda bilim, ko'nikma va malakalariga nisbatan talablar ishlab chiqish maqsadga muvofiq, yangi ta'lim maskanlarida yangi o'kuv texnologiyasi joriy etilishi maqsadga muvofiq, bunda bolalarga hurmat, uning fikri va yuksalishiga e'tibor bilan qarash zarur.

Amaliy psixologlar, o'qituvchilar guruhning faoliyatini mazmunli tashkil etish, ya'ni munozara, dialog, o'yin, trening metodlaridan keng va o'rinli foydalanish bolaga ko'prok fikrlarni izhor qilish sharoitini yaratish lozim.

Tavsiyalar. Ota-onalar va amaliyotchi psixologlarga o'quvchilarda mustaqillik xususiyatini rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar:

1. Mustaqillik bilan chidamlilik, tashabbuskorlik, xatti-harakatlarning uyg'unligi, jasurlik, samimiylk kabi shaxs xususiyatlari o'rtasida to'g'ri proporsional bog'lanish mavjud bo'lib, o'spirinlarda shu xislatlarni yoshligidan rivojlantirishga e'tibor berish.

2. Ota-onalar, kattalar bolani qanday bo'lsa, shundayligicha iktidorli, layoqatli deb

idrok qilishga, qabul qilishlari zarur.

3. Amaliy psixologlar, o'qituvchilar guruhning faoliyatini mazmunli tashkil etish, ya'ni munozara, dialog, o'yin, trening metodlaridan keng va o'rinli foydalanish bolaga ko'prok mustaqil fikrlarni izhor qilish sharoitini yaratish lozim.

Oilada farzand erkin bo'lmog'i lozim, ammo biz kattalar u insondan ko'pincha mana shu erkinlik tuyg'usini va erkinlik huquqini tortib olmoqchi bo'lamiz, uning hohishiga qaramaymiz bezovta qilamiz. Inson huquqi aqidasidan kelib chiqib oilada tarbiya masalasiga yondashadigan bo'lsak, biz farzandlarimizni birinchi o'rinda erkinlikka o'rgatishimiz lozim. Faqat erkin mustaqil fikrlaydigan insongina har qanday hayot sharoitida ham o'z o'rnini topa oladi.

#### ADABIYOTLAR

Андреева Т.В. Семейная психология. – СПб.: 2004

Варга А.Я. Типы неправильного родительского отношения // Автореф. дисс. канд. психол. наук. – М.1997.

Дюи Д. Психология и педагогика мышления. – М.: Совершенство. 1998. – 208 с.

Каримова В.М., Суннатова Р.И., Тожибоева Р.Н. Мустақил фикрлаш. – Т.: Шарқ. 2000. – 111б

Митаренко В.Я. Семья и формирование личности. М.1987.

Нишанова З.Т. Мустақил ижодий фикрлаш. Т.: Фан 2003.

Салаева М. Ота-она ва фарзандлар ўзаро муносабатларини ўрганиш услубини қўллаш. - Т. Янги аср авлоди. 2001.

Ғозиев Э.Ғ., Икромов Ж. Мустақил фикрлашнинг комиликка таъсири // Халқ таълими. 2001. № 4. 31-37 б.

Abdivalievna, A. N. (2023). Psychological Interpretation of the Concept of Happiness. Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences, 16, 3-6.

Abdivalievna, A. N. (2022). Psychological Characteristics Of Doctor And Patient Communication. Eurasian Scientific Herald, 8, 106-109.